

SULTAN I. ALAEDDİN KEYKUBAD'IN İNŞA ETTİRDİĞİ KERVANSARAYLARDAKİ FİĞÜRLÜ SÜSLEMELER*

FIGURED ORNAMENTATION IN CARAVANSARIES BUILT BY SULTAN ALAEDDIN KEYKUBAD I **

Şükrü DURSUN***

Öz

Anadolu Selçuklu Devleti'nde Sultan II. Kılıç Arslan (1155-1192) ile birlikte ivme kazanarak gelişmeye başlayan ticaret, Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın (1220-1237) atılımları ve adeta bu anlamda seferberlik ilan etmesi sayesinde doruk noktasına ulaşmıştır. Keykubad'ın yanı sıra, dönemin önde gelen şahsiyetleri tarafından da inşa edilen ve ticaretin önemli göstergesi olan kervansaraylar, mimarisi ve süslemeleri bakımından üst düzey eserler olmuştur. Özellikle, Keykubad'ın Aksaray ve Kayseri'deki "Sultan" ismiyle anılan hanları, boyutları ve süslemeleri bakımından abidevi niteliktedir. Her ne kadar bu eserler süslemeleriyle eşsiz güzellikler sunuyor olsa da yine Keykubad tarafından inşa ettirilen Alara Han'da bu iki esere oranla daha az süsleme bulunur. Günümüze ulaşan eserlerde görüldüğü üzere, I. Alaeddin Keykubad döneminde hemen her yapı türünde çeşitli figürlü süslemelere yer verilmiştir. Özellikle bizzat sultanın emriyle inşa edilen saraylar, bu süreçte figüratif süslemeye en çok rastlanan yapılardandır. Ancak, figürlü süsleme açısından, sultanın baniliğinde yapılan kervansaraylarda aynı oranı yakalayamıyoruz. Bu yapılardaki figürlü süslemeler bazı araştırmacılar tarafından incelenmiş ve yayımlanmıştır.

* Bu çalışma, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalında, Prof. Dr. Ali BAŞ danışmanlığında 2016 yılında tamamlanmış "Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Süsleme" başlıklı doktora tezinin bir bölümünden geliştirilerek hazırlanmış olup, 4-6 Nisan 2019 tarihleri arasında Konya'da düzenlenen Uluslararası Selçuklu Tarihçiliğinin Temel Meseleleri Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulmuş, ancak tam metin olarak yayımlanmamıştır. Söz konusu çalışmaya maddi destek sağlayan Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü (11103006 No'lu Proje) ile Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğüne teşekkürlerimi iletiyorum.

** This study was carried out by developing a chapter of the PhD thesis titled "The Decoration in Anatolian Seljuk Caravanserais" which was completed in 2016 under the supervisorship of Prof. Dr. Ali BAS in Department of Art History, Institute of Social Sciences, Selcuk University. What is more, this research was orally presented at the International Symposium about Basic Problems of International Seljuk Historiography held between 4-6 April 2019 in Konya, however, was not published in full text. I would like to express my thanks to Coordinatorship of Scientific Research Projects (Project No. 11103006) of Selçuk University and to Suna-Inan Kirac Research Institute of Mediterranean Civilizations for their financial support.

*** Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Konya.

ORCID ID: 0000-0001-8465-7533 ♦ E-mail: sukrudursun@gmail.com

Fakat yaptığımız çalışmada figürlü süslemelerin yayınlarda geçenlerden daha çok olduğu, bazı figürlerin ise restorasyonlarda eklendiği tespit edilmiştir. Bu çalışmada, yok olmuş ancak kalıntılardan varlığına yönelik varsayımlarda bulunulanlarla birlikte, neredeyse hiç bilinmeyenler, restorasyonlarda eklenenler ve yayınlarda bahsi geçen mevcut figürlü süslemeler ele alınmış, aynı zamanda sembolik anlamları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: I. Alaeddin Keykubad, Kervansaray, Figür, Süsleme, Anadolu Selçuklu,

Abstract

The trade, which began to develop by gaining acceleration with Sultan Kılıcarslan II (1155-1192) in the Anatolian Seljuk State, reached to top with breakthroughs of Sultan Alaeddin Keykubad I (1220-1237) and his declaring mobilization in one sense. The caravansaries, which were built by Keykubad and the significant figures of the period and were important indicators of trade, became significant works in terms of their architectures and ornamentations. Especially, Keykubad's hans, called Sultan, in Aksaray and Kayseri are monumental regarding their size and ornamentation. Although these works offer unique beauties with their ornamentations, Alara Han, built by Keykubad, has fewer ornamentations than these two works. As can be seen in the surviving works, ornaments with various figures in almost every building type were allowed during the period of Alaeddin Keykubad I. The palaces built by the order of the Sultan are especially the buildings having figured ornamentation most in this period. However, we cannot achieve the same ratio in caravansaries built by the Sultan in terms of figured ornamentation. The figured ornamentations in these buildings have been examined and published by some researchers. However, it was found out in our study that there are more figured ornamentations than mentioned in publications, and some figures were added in restorations. This study discussed the figured ornamentations, which were disappeared but their existences were traced by their remains and assumptions, nearly unknown ones, added in restorations, mentioned in publications, and their symbolic meanings were addressed.

Keywords: Alaeddin Keykubad I, Caravanserai, Figure, Ornamentation, Anatolian Seljuks,

1. Giriş

Sultan I. Alaeddin Keykubad devri (1220-1237), Anadolu Selçuklularının birçok alanda en parlak dönemidir¹. Ticarete verilen önemin çok üst düzey olduğu bu devirde², ülke sınırları içerisinde hemen her bölgede kervansarayların yükseldiği görülürken, bunların birçoğu mimarisi ve süslemeleri bakımından üst düzey eserler olmuştur. Özellikle, I. Keykubad'ın Aksaray ve Kayseri'de inşa ettirdiği "Sultan" ismiyle anılan hanları, boyutları ve bezemeleri bakımından abidevi niteliktedir. Her ne kadar bu eserler bezemeleri açısından eşsiz güzellikler sunsa da yine Keykubad tarafından inşa ettirilen ve birçok yönüyle her iki handan farklı olan Alara Han'da aynı orantıya rastlanmaz.

1 Turan, 1969, 227.

2 Uyumaz, 2003, 101.

Anadolu Selçuklu dönemine ait en büyük kervansaray olan Aksaray Sultan Hanı (1229)³, ismine ilk olarak Konya Alaeddin Camiinde rastladığımız Şamlı Havlan oğlu Amel-i Muhammed'in I. Alaeddin Keykubad adına mimarlığını üstlendiği bir diğer eserdir (Fot. 1). Yapı, boyutlarıyla birlikte, süslemelerin uygulandığı bölümlerin çeşitliliği, yoğunluğu ve kalitesi bakımından, hanlar dışında, diğer Selçuklu eserleriyle kıyaslandığında da en itibarlı olanlardandır. Sonraki kervansaraylarda süslemelerde yenilikçi uygulamalara gidilmiş olsa da izlenimlerimize göre Aksaray Sultan Hanı'ndaki kaliteli işçiliğe ve yoğunluğa bir daha ulaşılammıştır.

Fot. 1:
Aksaray Sultan Hanı

Açık ve kapalı bölümlerden oluşan Aksaray Sultan Hanı'ndaki süslemeler avlu taç kapısı, giriş eyvanı, revaklı bölüm kemer yüzeyleri, köşk mescit, servis mekânları kapıları, kapalı bölüm taç kapısı ve aydınlık feneri gibi çok çeşitli alanlarda karşımıza çıkmaktadır. Bahsi geçen bölümlerde geometrik süsleme hâkim türdür. Bunun yanı sıra bitkisel, yazılı ve figürlü süslemelere de yer verilmiştir. Süsleme türlerinde oransallık değişiklik gösterirken, figürlü süsleme oran verilmeyecek kadar azdır⁴.

Yapıda mevcut figürlü süslemeler, açık bölümde avlunun güneydoğusundaki tuvalet kapısı ile avlunun batısına açılan kapalı bölüm taç kapısında bulunmaktadır. Günümüzde var olmasa da tahrip edilmiş bazı bölümlerdeki izlerden avlu taç kapısında da figürlü süslemeye yer verildiği anlaşılmaktadır.

Doğu cephenin ortasında, duvarlardan farklı olarak mermer malzemeyle inşa edilen mukarnaslı kavsaralı avlu taç kapısı, cephe duvarından yüksek ve dışa taşıntılı yapılmış olup, adeta yapının ihtişamını gösterir niteliklerdedir (Fot. 2). Yılların vermiş olduğu doğal tahribatla birlikte, insan eliyle de kapıda çeşitli tahribatlar oluşmuştur. Tahrip

3 Aksaray'a 42 km uzaklıkta, han ile aynı ismi taşıyan Sultanhanı İlçesinde, Şehit Murat Caddesi üzerinde yer alan eserin (GPS: K 38.247904°- D 33.546526°) kapalı bölümü Recep 626/Mayıs-Haziran 1229, açık bölümü de (ay belirtilmemiş) 626/1229 tarihinde inşa edilmiştir.

4 A. Durukan, Aksaray Sultan Han'da var olmayan tek süsleme türünün figürlü bezeme olduğunu belirtmiştir. Bk. Durukan, 2007, 157.

olan kısımlar içerisinde ana nişin her iki köşesinde simetrik görünüm sergileyen sütuncelerin başlıkları figürlü süslemeli olduğunu düşündüğümüz bölümlerdir. Üç sırada sunulmuş akantus yaprakları ile bezeli başlıklarda, akantusların üzerinde kenarları kıvrımlı, ortasında da kırık hatlardan izlendiği kadarıyla bir aslan veya insan başı şeklinde figür bulunan yatay tepelik vardır. Her iki başlıkta da kasti tahrip edilmiş olan bu figürler, dönemin bazı yapılarındaki örneklerden yola çıkarak muhtemelen aslan maskı olmalıdır⁵ (Fot. 3-4). Benzer uygulama, aynı kapının her iki yan nişinin sütun başlıklarında da vardır. Bunlar da diğerleri gibi kasti tahribata uğradığı için figürlerin sadece hatları izlenmektedir (Fot. 5-6).

Fot. 2: Aksaray Sultan Hanı, avlu taç kapısı

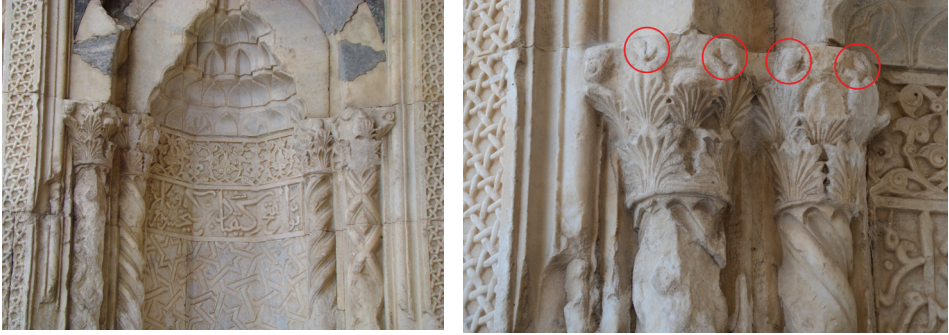
Taç kapıda kavsara altında yazılı süslemeye sahip üç cepheli kuşağın her iki ucunda, taç kapının ana cephesinde dışa hafif çıkıntı yapan konsolların her ikisinin üst kısımları muhtemel figürlü süslemeli olduğunu düşündüğümüz bölümlerdir. Her ikisinde de tepe kısımları benzer şekilde tahriptir. Kasti tahrip edildiği aşikâr olan bu bölümlerdeki kırılmaların, sütun başlıklarında olduğu gibi, figür varlığı nedeniyle gerçekleştirilmiş olduğunu düşünmekteyiz (Fot. 7).

Avlunun güneydoğusundaki tuvalet, yapıdaki diğer servis mekanlarına göre asli durumunu muhafaza eden az sayıdaki bölümlerdir. Mekâna, konumu nedeniyle kuzeybatıya çapraz yerleştirilmiş, düz lentolu bir kapı açıklığından girilmektedir (Fot. 8). Lento üzerindeki alınlıkta daha çok kemer sistemlerinde görmeye alışık olduğumuz, alt sırada kenarları pahlı taşların birleşimi, üst sırada ise kenarları yarım daire ve üçgen şeklinde kesilmiş iki farklı renkteki taşların geçmeleriyle meydana gelen dizilime yer verilmiştir. Bu bölümdeki figürlü süslemeler her sırada ortadaki taşlara üst üste konumlandırılarak işlenmiştir. Her iki figür günümüzde hayli tahrip durumda olup, üstteki figürün çoğunluğu, alttakinin ise bir bölümü yok olmuştur (Fot. 9). Neredeyse seçilemez

5 R. H. Ünal, figürleri “arslan başı (?)” olarak nitelendirmiştir. Bk. Ünal, 1982, 65.

Fot. 3-4: Aksaray Sultan Hanı, avlu taç kapısı sütunce başlıkları

Fot. 5-6: Aksaray Sultan Hanı, avlu taç kapısı yan niş sütunce başlıkları

Fot. 7:
Aksaray Sultan Hanı,
avlu taç kapısı mukarnaşlı
konsol

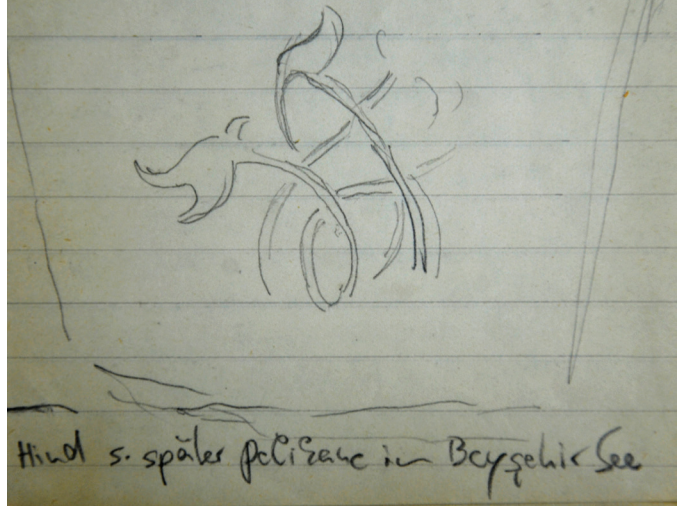

Fot. 8-9: Aksaray Sultan Hanı, tuvalet kapısı ve kapı alınlığı

halde olan figürler, bu durumlarından dolayı çoğu araştırmacının gözünden kaçmıştır⁶. Anadolu Selçuklu Kervansarayları hakkında en kapsamlı çalışmayı gerçekleştiren K. Erdmann, Berlin Pergamon Müzesi'ndeki yayımlanmamış günlüklerinde gördüğümüz kadarıyla, figürlerden alttakini tespit ederek, defterine karakalem olarak çizmiş, ancak kitabında bahsetmemiştir. Bunun nedeni günlükteki çizimin altındaki açıklamada görüldüğü üzere “Beyşehir Gölü’nde Pelikanlar ...” ifadesinden hareketle muhtemelen başka bir yere ait olduğu yanılığındandır (Çiz. 1).

Çiz. 1:
K. Erdmann'ın
yayımlanmamış günlük
defterinde yer alan
Aksaray Sultan Hanı
tuvalet kapısı alınlığındaki
ejder figürü

⁶ Kervansaraydaki incelememiz sırasında, figürlerin tespitini yaparak gösteren A. Yavuzylmaz'a teşekkür ediyorum.

Alınlıktaki ilk figürlü süsleme, alınlığın alt sırasındaki çift başlı ejder tasviridir. Aynı gövdenin her iki ucunda çift başlı olan ejder, heraldik duruştur. Ejderin başları dışa dönük olup, adeta ince bir dal gibi çapraz eksenlerde uzanarak geçme yapan gövdesi, altta yarım yıldız hatlarındadır. Ejderin sağ başı ile gövdesinin alt bölümü büyük ölçüde tahriptir. Kısmen sağlam durumdaki sol başında görüldüğü üzere alt çenesi kısa, üst çenesi ise uzun ve sivridir. Genişçe açtığı ağızda dişleri ve dili işlenmemiştir. Çizgisel hatlarda işlenen gözü badem formlu, kulağı kısa ve dikdir. Tasvirde, ejder gövdesiyle geçmeler yapan bir dal veya gövdenin her iki ucunda ejder başlarını çağrıştıran kanatlı rumi motifleri bulunan başka bir unsur daha vardır. Kalıntıda görüldüğü üzere figürlerin üzeri kırmızı aşı boyalıdır (Fot. 10-11; Çiz. 2).

Fot. 10-11 ; Çiz. 2: Aksaray Sultan Hanı, tuvalet kapısı alınlığındaki ejder figürü

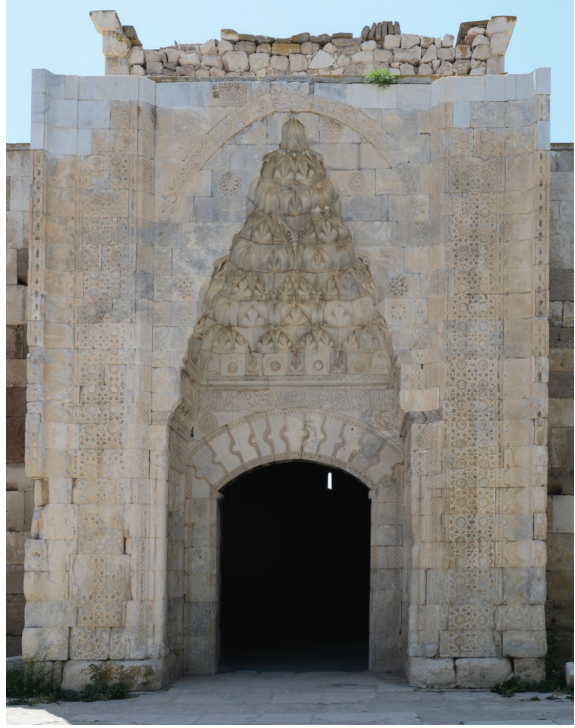
Alınlıktaki bir diğer figür, ejder tasvirinin üst kısmındaki sıraya yapılmıştır. Bilinçli bir tahribata uğradığı anlaşılan figürün gövdesinin arka yarısı kısmen de olsa mevcudiyetini korurken, başı ile gövdesinin ön bölümü seçilmez durumdadır. Dört bacaklı bir hayvan olduğu anlaşılan figür, arka bacak hareketlerinden görüldüğü üzere adeta yürüyormuş gibidir. Gövdesinin üzerinde kanat izlenirken, arkada dairesel hatlarda uzanan kuyruğu vardır. Mevcut kalıntı her ne kadar yeterli detay sunmasa da kuyruk, kanat ve gövde yapısıyla figürün kanatlı aslan olması muhtemeldir (Fot. 12-13; Çiz. 3).

Fot. 12-13 ; Çiz. 3: Aksaray Sultan Hanı, tuvalet kapısı alınlığındaki figür (kanatlı aslan?)

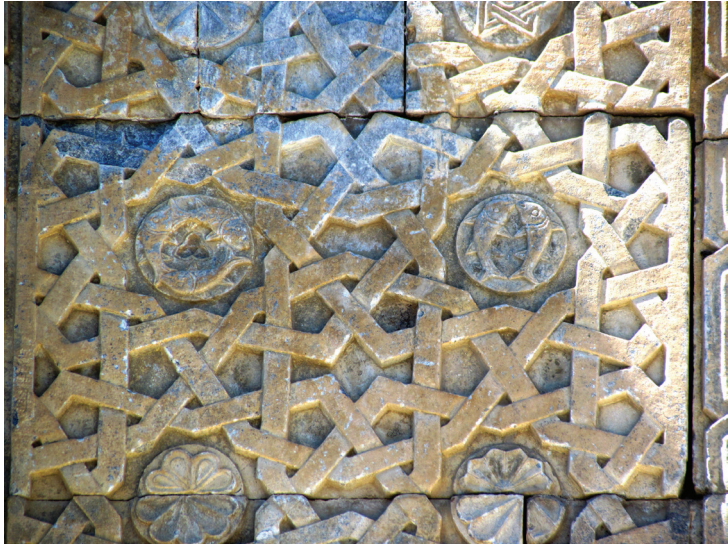
Avlunun batısında, kapalı bölümün doğu duvarının tam ortasındaki kapalı bölüm taç kapısı, yapıda en sağlam durumda olan figürlü süslemeleri taşıyan bölümdür. Avlu taç kapısı gibi mukarnaslı kavsaralı olan ve mermer malzeme ile inşa edilen eser, cephe duvarından prizmal bir kütle halinde dışa taşıntılı ve yüksek inşa edilmiştir (Fot. 14). Taç kapıda figürlü süslemeler dıştan dördüncü silmede sol (güney) kanatta yer almaktadır.

Figürler, kapalı çokgenin yarım halini yansıtan, farklı eksenlerde kırılmalar yaparak ilerleyen düz satırlı şeritlerle, bir çokgenin parçası olmayan kırık şeritlerin geçmeleriyle oluşan on kollu yıldız kompozisyonunda, yıldız içlerinde dolgu motifleri olarak sunulmuştur. Selçuklu dönemi süsleme sanatında yıldız kompozisyonlarında tek tip yıldızlar genellikle silmenin merkezinde tekli şekilde sıralanırken, burada on kollu yıldızlar silmenin yanlarına kaydırılarak ikili bir görünüm sergilenmiştir. Bu nedenle figürler aynı sıradaki yıldız içlerinde yan yana verilmiştir (Fot. 15). Figür dışında diğer yıldızların iç kısımları genel olarak geometrik süslemeli ve çok sayıda yapraklara sahip çiçeklerle biçimlendirilen gülbezelerle dolgulanmıştır.

Fot. 14: Aksaray Sultan Hanı, kapalı bölüm taç kapısı

Fot. 15:
Aksaray Sultan Hanı,
kapalı bölüm taç
kapısındaki balık
figürleri

Yıldızlar içerisindeki ilk figürlü süsleme merkezde motif oyma tekniği ile yapılan üç dilimli bir motifin etrafında dairesel düzlemde uç uca verilmiş üç farklı balıktan oluşmaktadır. Oldukça belirgin hatlarda işlenmiş olan balıkların her birinde ağız, göz ve yüzgeçleri detaylı biçimdedir. Sadece bir tanesinin gövdesi pullu olarak işlenmişken, diğerleri sade bırakılmıştır (Fot. 16; Çiz. 4).

Diğer figürlü süsleme yine balıklardan oluşmaktadır. Diğerinden farklı olarak balıkların sayısı iki adettir. Düzen açısından da farklılık sergileyen balıklar karşılıklı birbirlerine bakar vaziyette, başları yukarıda ve yandan tasvir edilmiştir. Ağız, göz ve yüzgeçleri belirgindir. Gövdeleri ise pulsuz olup, sade bırakılmıştır (Fot. 17; Çiz. 5).

Fot. 16; Çiz. 4: Aksaray Sultan Hanı, kapalı bölüm taç kapısındaki üç balık figürü

Fot. 17; Çiz. 5: Aksaray Sultan Hanı kapalı, bölüm taç kapısındaki iki balık figürü

Aksaray Sultan Hanı'nın avlusunda, yapının çeşitli bölümlerinden dökülmüş çok sayıda mimari parça bulunmaktadır. Mermer veya taş blok olan bu parçaların genelinin, üzerindeki geometrik veya bitkisel süslemelerden hareketle, nereye ait olduğu anlaşılmaktadır. Blok taşların dışında, birkaç parça da heykel niteliğindedir. Bir veya birden fazla heykele ait olan bu parçalar, mevcut haliyle tam bir karakter özelliği sunmasa

da birleşimleriyle büyük olasılıkla aslan figürü meydana getirmektedir. K. Erdmann, bu parçaları aslan olarak nitelendirerek, Selçuklu dönemine ait olduğunu, bir zamanlar avlu kapısının sağında ve solunda bulunan iki farklı heykelin parçaları olabileceğini belirtmiştir⁷. Bizim incelemelerimize göre ise Selçuklu üslubu göstermeyen bu parçalar, muhtemelen devşirme malzeme olarak kullanılmış veya yapıya sonradan getirilmiştir.

I. Alaeddin Keykubad'ın Kayseri yakınlarında⁸ inşa ettirdiği⁹ Tuzhisar Sultan Hanı (1230-36)¹⁰, plan özellikleri bakımından Aksaray Sultan Hanı ile benzerlik gösterirken, süslemeleri açısından farklı düzenlemelere sahiptir. Selçuklu dönemi yapılarında ismine başka bir yapıda rastlamadığımız Amel-i Yadigar¹¹ adlı bir usta tarafından inşa edilmiş olan yapı, kuzey-güney doğrultusunda uzunlamasına yerleşim gösteren açık ve kapalı bölümlerden meydana gelmektedir. Yapıda süslemeler payandalar, çörtlenler, avlu taç kapısı, giriş eyvanı, avlu saçak frizleri, köşk mescit, kapalı bölüm taç kapısı ve aydınlık feneri gibi birçok alanda çeşitli türleriyle dağılım göstermektedir (Fot. 18).

Aksaray Sultan Hanı'nda olduğu gibi Tuzhisar Sultan Hanı'nda da geometrik süslemeler hakim tür olurken, çeşitli oranlarda bitkisel ve figürlü süslemeler de yapılmıştır. Aksaray Sultan Hanı'yla kıyaslandığında, bu yapıda figürlü süsleme daha çoktur.

Yapıdaki mevcut figürlü süslemeler, çörtlenlerde ve köşk mescitte yer almaktadır. Onarımlarda tamamen yenilenmiş olan, ancak onarım öncesine ait bazı fotoğraflardan

7 Erdmann, 1961, 88.

8 Yapı, Kayseri-Sivas karayolunun 45. kilometresinde, Bünyan İlçesi, Büyüktuzhisar Kasabası, Sultanhanı Köyü'ndedir (GPS K 38.973068°- D 35.895172°).

9 Kervansarayı Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın inşa ettirdiğine dair bilgiye Muhyiddin ibn Abdü'z-Zâir tarafından Baybars'ın Anadolu seferini anlattığı bilgilerden ulaşılmaktadır. Muhyiddin, Baybars'ın Kayseri'den dönüşü sırasında "Alaeddin Keykubad hanı yakınında bir konağa indiğini, hanın Karatay Kervansarayına nispeten daha büyük ve vakıflarının daha fazla olduğunu" söylemektedir. Civarında Karatay Han'ından daha büyük bir han olarak sadece Sultan Han'ının olması verilen bilgileri doğrulamaktadır. Bk. Sümer, 1985, 91; Çayırdağ, 2001, 36; Özbek, 2007, 177.

10 Kapalı bölüm taç kapısında, kavsara üzerinde büyük oranda tahrip olmuş yatay kitabe bulunur. Tahribat nedeniyle yapının inşa tarihi ve yaptıranı hakkındaki bilgiler tam olarak okunamamaktadır. A. Gabriel kitabeyi okuyamadığı için yapının H. 650- M.1252 yılında, Y. Akyurt kitabe ve vakfiye olmadığı için H. 616-634- M. 1219-1236 yıllarında, M. K. Özergin ise doktora tez çalışmasında H. 626- M. 1226 yılında, makalesinde ise H. 630-34- M. 1232-36 yıllarında, K. Erdmann M. 1232-36 yıllarında, M. Akok Aksaray Sultan Han'ı ile aynı tarihte yani M. 1229 yılında, H. Erdmann 1232-37 yıllarında, O. Aslanapa kapalı bölümdeki kitabesinden anlaşıldığı kadar (?) H. 630-34 M. 1232-36 yıllarında, Z. Bayburtluoğlu en geç 1236 yılında, Y. Özbek ise 1230-34 yıllarında inşa edilmiş olabileceğini söylemiştir. Bk. Gabriel, 1931, 93; Akyurt, 1946-47, 133; Özergin, 1959, 79; Özergin, 1965, 162; Erdmann, 1961, 97; Akok, 1969, 6; Erdmann ve Erdmann, 1976, 62; Aslanapa, 1984, 155; Bayburtluoğlu, 1993, 146; Özbek, 2007, 177.

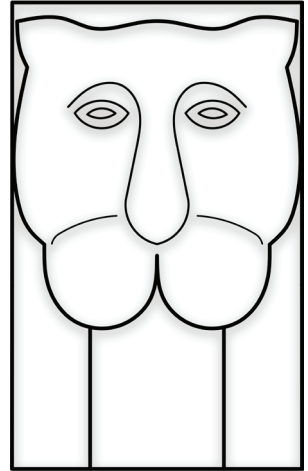
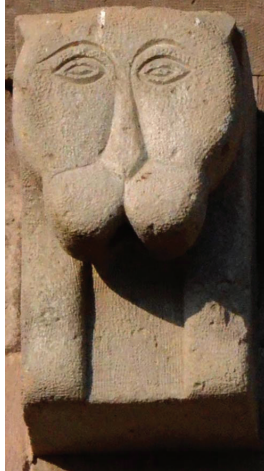
11 Usta kitabesi kuzeydoğu köşedeki payanda üzerindedir.

Fot. 18: Kayseri Tuzhisar Sultan Hanı

hareketle giriş eyvanının avluya bakan tonoz kemeri ve çevresi figürlü süslemeye sahip olduğunu düşündüğümüz bölümlerendir.

Yapının dışında, doğu ve batı cephelerde belirli aralıklarla yerleştirilmiş, tamamı benzer nitelikte aslan başlı on altı adet çörtlen bulunmaktadır (Fot. 19-20; Çiz. 6). Dıştaki çörtlenlerin yanı sıra açık bölümde avlunun kuzeyinde, giriş eyvanının hemen doğusundaki duvarda da dıştakilerle benzer karakterde bir çörtlen daha vardır. Bunların her biri onarımlarda yapılmış örneklerdir. Onarımlar öncesinde, avluda mevcut örneğin yerinde hayli yıpranmış durumda özgün figürlü bir çörtlen olduğu bilinirken (Fot. 21), dıştakilerin yerinde figürlü örneklerin olup olmadığına dair veri yoktur.

Fot. 19-20; Çiz. 6: Tuzhisar Sultan Hanı, onarımlarda yapılmış çörtlenler

Fot. 21: Tuzhisar Sultan Hanı, onarım öncesi avlunun kuzey duvarındaki özgün çörtlen (VGM arşivi)

Yapıyı 1951, 1953, 1955 ve 1958 yıllarında birçok kez ziyaret eden K. Erdmann, sadece avluda aslan figürlü bir çörtenden bahsederken, dışarıda figürlü çörtlen olup olmadığına değinmemiştir. Bu örneği de ele alırken “Selçuklu üslubunda yapılmış çörtlen Kayseri’deki 13. yüzyılın diğer binaları Huand ve Sahibiye Medreselerindeki çörtlenlerle benzerlik içerisindedir”¹² demektedir. O dönem eğer ki dış kısımda figürlü çörtlen olsaydı, K. Erdmann’ın bu kadar çok ziyaret ettiği yapıda bunları mutlaka görmüş olması beklenirdi.

VGM arşiv kayıtlarında dışarıdaki çörtlenlerin yenilediğine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak, arşivde yapıyla ilgili dosyadaki eski fotoğraflar incelendiğinde, her ne kadar detaylı olmasa da dıştaki çörtlenlerin düz oluklu olduğu, iç kısımdaki özgün örneğin de mevcudiyetini muhafaza ettiği görülmektedir (Fot. 22).

Bütün bu bilgiler dışında, G. Öney, “avlu girişinde sağda bir ve dışında yine sağ yan duvarda ikisi yenilenmiş, ikisi kırık olmak üzere dört adet, tipik Selçuklu aslanı yüz ifadelerine sahip çörtlenler” bulunduğunu belirtmektedir¹³. Kırık olarak bahsettiği çörtlenlerin özgün olup olmadığına değinmeyen G. Öney’in, inceleme sırasında dört tane çörtlen görmüş olması, mevcut çörtlenlerin o dönemde yapılmaya başladığını göstermektedir. Sonuç olarak, yapıda özgününde sadece avlunun kuzeyindeki duvarda aslan başlı çörtlen olduğu, diğerlerinin ise bundan örnek alınarak yapıldığı ve özgün örnek dahil hepsinin değiştirildiği anlaşılmıştır. Ancak, onarımlar öncesinde hayli yıpranmış olduğu görülen özgün örneğe ne olduğu hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

12 Erdmann, 1961, 95.

13 Öney, 1971, 9.

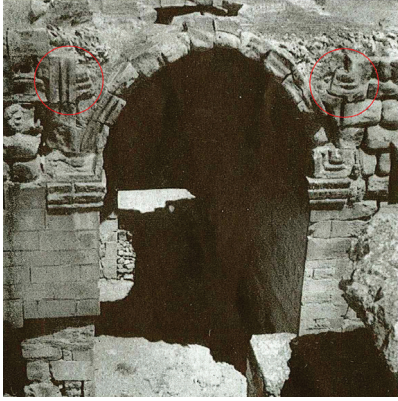

Fot. 22: Tuzhisar Sultan Hanı, dış duvardaki oluklu çörtlenler (VGM arşivi)

Özgün çörtlen, fotoğraflarda her ne kadar yıpranmış olarak görünse de genel özellikleri tanımlanabilecek niteliktedir. Ön tarafında sadece yüz hatlarıyla değil, aslanın baş kısmının genel formuyla işlenmesi bakımından bir heykel niteliği taşıyan çörtlenin yan yüzünde sağ ön ayağı görülmektedir. Aslan, yuvarlak hatlı baş kısmında şişkin yanaklı olup, ağız kısmında suyun akmasını sağlayan delik bulunur. Başının üzerinde küçük sivri kulakları dik, badem gözleri oldukça iri, burnu ise yassı ve uzundur. Fotoğraf çok detay vermediği için, ayaklarda pençe detayları ve boynuna yeke işlenip, işlenmediği anlaşılmamaktadır (Fot. 21).

Avlu taç kapısından girildiğinde, merkezde sekizgenden gelişen yıldız tonozla örtülü, dikdörtgen planlı giriş eyvanına geçilmektedir. Eyvanın kuzey, doğu ve batı kanatlarında tonoz kemeri arasında kalan yüzeyler ve köşelerde tonoz kemerlerinin oturduğu başlıklar süslemeli bölümlerdir. Daha öncede belirttiğimiz üzere günümüzde bu bölümde figürlü süsleme yoktur. Burada figürlü süsleme olduğu düşüncesi onarım öncesine ait özgülü yansıtan eski fotoğraflardan ileri gelmektedir. Fotoğraflarda eyvanın avluya bakan tonoz kemeri ve çevresinin alt köşelerde akantuslarla şekillendirilen başlıklar üzerinde yükselen iç-dış bükey (oluklu ve kaval) şeritlerle hareketlendirilmiş olduğu görülmektedir. Tahribat nedeniyle düzenleme tam değildir ve sadece bazı bölümleri izlenebilmektedir. Onarımlarda bahsi geçen bu bölümler kaldırılarak, benzer düzendeki uygulamayla kemer hatlarından itibaren üstte çerçeve oluşturacak biçimde tümüyle yenilenmiştir (Fot. 23). Ancak eski fotoğraflardaki kalıntılar dikkatli incelendiğinde buradaki süslemenin iç-dış bükey oluklarla sınırlı olmadığı, Bünyan ilçesi sınırları içerisindeki dönemin bir başka eseri Karatay Han'da (Kapalı bölüm Sultan I. Alaeddin Keykubad dönemi 1220-1237, açık bölüm 638/1240-41) aynı bölümdeki figürlü süslemeyle benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır (Fot. 24-25). Karatay'da bütüncüllüğünü

Fot. 23:
Tuzhisar Sultan
Hanı, giriş eyvanın
avluya bakan tonoz
kemerini ve çevresi

Fot. 24: Tuzhisar Sultan Hanı, onarım öncesi giriş eyvanının avluya bakan tonoz kemerini ve çevresi (K. Erdmann'dan)

Fot. 25: Karatay Han, giriş eyvanının avluya bakan tonoz kemerini ve çevresi

koruyan bezemede, bahsi geçen bölümlerdeki iç-dış bükey şeritlerin, üstte karşılıklı iki ejder figürünün gövdelerine ait bölümler olduğu görülmektedir. Bundan hareketle, Tuzhisar Sultan Hanı'nda da benzer bir düzenlemenin yapılmış olduğu düşüncesindeyiz. Özgününü yansıtan fotoğrafta şeritlerin yanlarda düşey ilerlediği bölümlerden, kemere doğru oluklar ve şeritlerin uzanıyor olması da bu düşüncemizi güçlendiren detay olarak dikkati çekmektedir (Fot. 26-27).

Avlunun ortasında bağımsız biçimde duran abidevi nitelikteki köşk mescit, mimari özellikleriyle dönemin az sayıdaki diğer örnekleriyle benzerlik içerisindeyken, itinalı ve yoğun süslemeleriyle ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda kervansarayın genelinde de süslemenin en fazla uygulandığı birimdir. Mescit, sivri kemerlerle birbirine

bağlı L formunda dört ayağın oluşturduğu baldeken kuruluşun üzerinde yükselen, kare planlı, kübik gövdeli ve çapraz tonozla örtülüdür (Fot. 28). Yapıda figürlü süslemeler, güney ve doğu cephelerdeki çifte sivri kemerlerden alttakilerde işlenmiş olup, bunlar genel anlamda benzerlik sergileyen karşılıklı ejderlerdir.

Güney kemerdeki ejderler, her iki kanatta kemer üzenlerinde birer başa sahip, kemer hatları boyunca ters-düz “S” hatlarda kıvrılmalar yaparak yürek şekilleri oluşturan gövdeleri ve kilit taşı üzerinde yine birer başları olan yaratıklardır. Bu haliyle ejderlere kuyruk yapılmadığı ve iki başlı oldukları görülür. Figürlerin kemer kilit taşı üzerindeki başları, üzengekilere oranla daha detaylı ve heybetlidir. Birbirlerine güç gösterisi yaparcasına, ağızları genişçe açık olan figürler, karşılıklı biçimde yandan işlenmiştir. Açık ağızlarında belirgin sivri dişleri figüre vahşi görünüm kazandırmaktadır. Üst çenelerinde burun kısımları dışa kıvrımlı, gözler badem formudur. Başlarının üzerindeki küçük kulakları sivri ve diktir (Fot. 29; Çiz. 7-8). Üzengeideki ejder başları gövdeye doğru kıvrılmış biçimdedir. Soldaki ağzını açarak gövdeyle birleşim sağlamış, sağdaki ise gövdeyi kısmen ısırır durumdadır. Diğerlerine oranla daha sade olan bu baş kısımlarında badem gözler ve açık ağızlarda sivri dişler görülürken, kulaklar seçilememektedir. Genelde kuyruk olarak nitelendirilecek biçimde olan gövdeler ise kenarlarda ince hatlarla sınırlandırılmış hafif silindirik ve sade özelliklerdedir (Fot. 30; Çiz. 9).

Doğu cephedeki ejderler güney cephedekilerle benzer özellikler sergiliyor gibi gözükse de bazı değişikliklerle farklı tutulmuştur. Kemer üzenlerinden itibaren ters-düz S hatlarda ilerleyerek yürek formu meydana getiren kuyruklara sahip ejderler, kemer kilit taşı üzerinde birleşim gösteren kısa gövdelerinden uzanan karşılıklı iki baş kısmına sahiptir. Yandan tasvir edilen ejderlerin baş detayları diğerleriyle benzer nitelikteyken, gövdeleri

Fot. 26: Tuzhisar Sultan Hanı, onarım öncesi giriş eyvanının avluya bakan tonoz kemi ve çevresi, detay (K. Erdmann'dan)

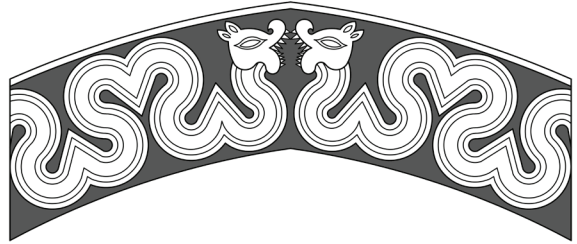
Fot. 27: Karatay Han, giriş eyvanının avluya bakan tonoz kemi ve çevresi, detay

Fot. 28: Tuzhisar Sultan Hanı, köşk mescit

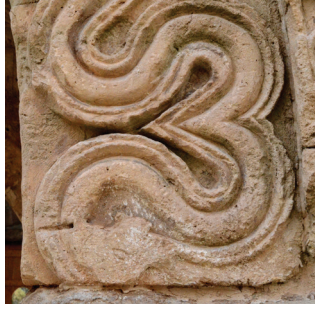

Çiz. 7: Tuzhisar Sultan Hanı, köşk mescidin güney kemerindeki ejderler

Fot. 29 ; Çiz. 8: Tuzhisar Sultan Hanı, köşk mescidin güney kemerindeki ejderler

Fot. 30 ; Çiz. 9:
Tuzhisar Sultan Hanı, köşk
mescidin güneyindeki
kemer üzengisindeki
ejderler

Fot. 31:
Tuzhisar Sultan
Hanı, köşk
mescidin doğu
kemerindeki
ejderler

Fot. 32 ; Çiz. 10: Tuzhisar Sultan Hanı, köşk mescidin doğu kemerindeki ejderler

küçük oyuklarla pullu yapılarak, kuyruktan ayrı tutulmuştur. Oysaki diğer cephedeki figürlerde böyle bir uygulama yapılmadığı için gövde, kuyruk ayrımı yapılamamıştır. Yine diğer cephede figürün gövdesinin her iki ucunda da ejder başları yer alırken, burada baş yapılmadan kuyruk düz biçimde sonlandırılmıştır (Fot. 31-32; Çiz. 10).

Fot. 33:
Alara Han

Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın inşa ettirdiği bir diğer kervansaray Alanya yakınlarındaki¹⁴ Alara Han'dır (1229-30 veya 1231-32)¹⁵. Eşodaklı¹⁶ planıyla diğer iki Sultan Hanı'ndan tamamıyla ayrı bir düzende inşa edilmiş olan yapıda süslemeli bölümlerde de yenilikçilik veya farklılık izlenmektedir. Bir tepenin yamacında kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiş olan yapıda (Fot. 33), kapı açıklığının üst bölümündeki kitabe çerçevesi, dış kısımda süslemenin görüldüğü tek alandır. İç kısımda ise küçük bir avluya açılan çeşme eyvanı, kervansaraylarda ilk kez süslemeye dahil edilen bölümlerden olup, yapının iç kısmında galerilere geçiş sağlayan koridorlar, orta mekân ile galerilerde hemen her duvarda dağılım gösteren kandil konsolları, bir daha hiçbir handa tekrar edilmeyen uygulamalardandır. Bu bölümler içerisinde figürlü süslemeler avlu kapısında ve kandil konsollarında görülmektedir.

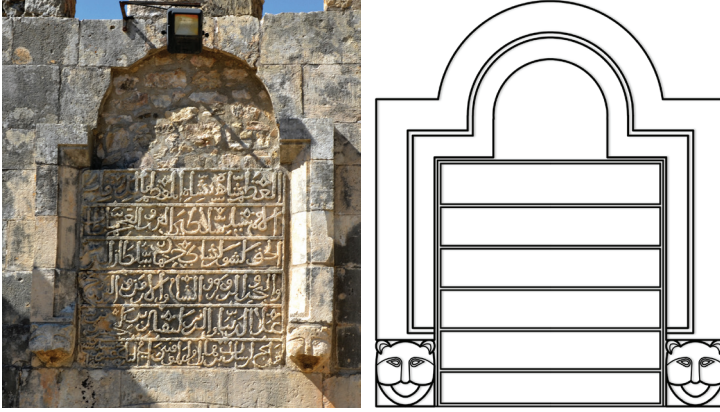
Kuzeydoğu cephenin ortasında, yanlarda dikdörtgen formlu iki payanda arasında bulunan kapı, birçok Selçuklu eserinde görmeye alışık olduğumuz cepheden taşan ve ana niş üzerinde yükselen kavsaralı taç kapılardan farklı olarak, duvar yüzeyine açılan basık kemerli açıklık şeklindedir. Üstte ise yanlarda aslan başlıklı çerçevelerle sınırlandırılmış kitabe vardır. Kitabe ve çevresi giriş bölümünde süslemenin görüldüğü tek alandır. Üst kısmı kemerli forma sahip kitabe, dışta, alt kısmı hariç diğer bölümlerinde

14 Alanya ilçesine bağlı Çakallar Köyü sınırları içerisinde yer alan eser, Alanya-Antalya karayolunun 30. km'sindeki Okurcalar Beldesinin yaklaşık 9 km kuzeyinde Alara Çayının 50 m kadar doğusundadır (GPS: K 36.692332° -D 31.723928°).

15 Kitabede tarih bölümünün bulunduğu kısım tahrip olduğu için, tarih araştırmacılar tarafından H. 627 veya H. 629 olarak iki farklı şekilde okunmuştur. Bk. Erdmann, 1961, 187; Tükel, 1969, 444; Gürdal, 1986, 51; Lloyd ve Rice, 1989, 53, 74; Parla, 1997, 655; Yardım, 2002, 438.

16 Tükel Yavuz, 1976, 189.

düz ve içe doğru pahlı çerçevelerle kuşatılmıştır. Çerçevenin alt uç kısımları, simetrik yerleştirilmiş aslan başlarıyla hanın dışında figürün görüldüğü tek alandır. Her iki örneğin çene bölümleri kırık vaziyettedir. Yuvarlak hatlı baş kısmına sahip aslanların her ne kadar çeneleri kırılmış olsa da alttan bakıldığında ağızları açık tasvir edildiği görülmektedir. Küçük sivri kulakları dik biçimdeki aslanlar, iri badem gözlere sahip olup, göz çevresindeki çukurlukların işlenmesiyle birlikte detaylı bir işçilik sergiler. Her iki örnekte çene kısımlarının yanı sıra, burunlarının alt bölümlerinin de kırık olmasından dolayı genel formu kaybolmuştur. Ancak, mevcut bölümlerden ince uzun bir görünümde olduğu anlaşılmaktadır (Fot. 34-36; Çiz. 11).

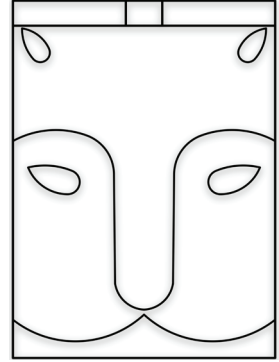
Fot. 34 ; Çiz. 11: Alara Han, kitabe çerçevesindeki aslan başları

Fot. 35-36: Alara Han, kitabe çerçevesindeki aslan başları

Handa galerilere geçiş sağlayan koridorlarda, orta mekân ile galerilerde kandil veya mum koymaya yarayan konsollar aslan başı yapılarak hanın iç kısmına hareketlilik kazandırmıştır. İncelemelerimizde sağlam olanlar, kırılmış olanlar ve sadece izleri seçilenler olmak üzere 62 konsol tespit edilmiştir. Son restorasyondan sonra turizm amaçlı eğlence yeri ve lokanta şeklinde hizmet veren handa, bu kandillikler şeffaf sert plastik malzeme ile kafes içerisinde koruma altına alınmıştır.

Fot. 37:
Alara Han, galerideki
aslan başlı kandil
konsolu

Fot. 38-39 ; Çiz. 12: Alara Han, galerideki aslan başlı kandil konsolları

Birbirinin tekrarı niteliğinde olan konsollar, bir ucu duvar içerisine yerleştirilen dikdörtgen taş bloklardan ibarettir. Üst kısımları kandil koymak için ince silmelerle üçgen formlu yapılan konsolların ön yüzüne aslan başı işlenmiş, diğer bölümleri ise sade bırakılmıştır. Genelde birbirinin tekrarı niteliğindeki üsluplaştırılmış aslanlar, düz yüzeylerde dikdörtgen yüz hatlarıyla tasvir edilmiştir. Yassı uzun burunlu olan figürler, küçük badem gözlere sahiptir. Gözlerin üzerinde, burunla birleşik kaşları az da olsa derinlik hissi vermektedir. Ağız kısımları ise sadece üst dudaklarıyla ortaya konmuştur. Üstte başların her iki köşesine ise küçük sivri kulaklar yapılmıştır. Genel olarak derin olmayan, kazıma şeklindeki oyuklarla oluşturulan aslan başlarında, ağız ve burun kısımları oymalarla ortaya çıkarılmıştır (Fot. 37-39; Çiz. 12).

2. Değerlendirme ve Sonuç

Selçuklu Devletinin en parlak döneminin yaşandığı Sultan I. Alaeddin Keykubad devrinde, Türk Mimarlık Tarihi içerisinde ön plana çıkan çok sayıda yapı inşa edilmiştir. Bizzat sultanın baniliğinde inşa edilen Keykubadiye (1220/26), Alanya (1221/23) ve Kubad Abad (1235) Saraylarıyla birlikte, Aksaray Sultan Hanı (1229), Kayseri Tuzhisar Sultan Hanı (1230-36) ve Alanya yakınlarındaki Alara Han (1229-30 veya 1231-32) bu süreçte ön plana çıkan yapılarıdır. Kazılarda açığa çıkarılan çeşitli sanat eserlerinde görüldüğü üzere saraylarda çok zengin çeşitlilikte figüratif süslemeye gidilmiştir. Ancak, mimari ve süsleme özellikleriyle Selçukluların prestij yapıları görünümünde olan kervansaraylarda ise figürlü süsleme saraylardaki kadar yoğun değildir.

Alara Han, kitabe çerçevesindeki aslan başları ve birbirini tekrar eden aslan başlı kandil konsolları ile I. Alaeddin Keykubad'ın inşa ettirdiği kervansaraylar içerisinde figürün en çok kullanıldığı yapıdır. Ancak aynı yapıda figür dışında diğer türlerdeki süslemeler yok denecek kadar azdır. Alara Han'ın aksine Aksaray ve Tuzhisar Sultan Hanlarında süslemelerin çeşitliliği ve yoğunluğu açısından farklı bir durum söz konusudur. Her iki yapıda geometrik süslemelerin oransal olarak ön plana çıktığı görülürken, bitkisel süslemeler ikinci planda kalmıştır. Figürlü süslemeler ise çok daha az sayıdadır. Hemen her yönüyle Anadolu Selçuklu eserleri içerisinde ön plana çıkan Aksaray Sultan Hanı, sadece kervansaraylar değil, sultanın inşa ettirdiği diğer yapılar içerisinde de figürlü süslemenin oransal açıdan en az olduğu eserdir.

Figürlü süsleme olarak kervansaraylarda aslan, ejder ve balık olmak üzere üç farklı tür görülmektedir. Bunlar içerisinde aslan, oran ve çeşitlilik olarak diğerlerinden daha çoktur. İkinci sırada ejder figürü gelirken, en az yapılmış olan figür balıktır.

Doğadaki yırtıcı hayvanlar içerisinde en heybetlilerinden olan aslan, I. Alaeddin Keykubad'ın inşa ettirdiği kervansaraylar içerisinde mevcut haliyle Alara ve Tuzhisar Sultan Hanlarında yer almaktadır. Tahrip olduğu için net olmasa da Aksaray Sultan Hanı'nda da birkaç figürün karakter izlerinden dolayı aslan olduğunu düşünmekteyiz.

Alara Han'da kitabe çerçevesinin alt kısımları ile iç kısımda kandil veya mum koymaya yarayan konsollara yapılmış olan aslan figürlerinin her biri sadece baş kısımlarıyla tasvir edilmiştir. Kitabe çerçevesindeki aslan başları işleniş özellikleri bakımından heykel niteliği taşımaktadır. Daha çok kedigillerden küçük boyutlarda olan hayvan başlarını yansıtan bu figürler, yuvarlak başlı, küçük sivri kulaklı ve açık ağızlı olmalarıyla Selçuklularda yaygın olmayan uygulamayı gösterir (Fot. 34-36; Çiz. 11). Divriği Kale Camii (1180-1181) ayak başlıklarındaki aslan başları, yuvarlak hatlı ve küçük sivri kulaklı olmaları bakımından Alara Han'dakilerle kısmi benzerlik taşıyan erken örneklerdendir.

Kandil koymaya yarayan Alara Han konsolları, ön yüzleri aslan başlarıyla şekillendirilmiş duvardan taşıntı yapan taşlardan oluşmaktadır. Yapının iç kısımlarında belirli aralıklarla yerleştirilen konsollar, bir bölümü kırık olanlar dahil toplamda 62

adettir. Her ne kadar figür olarak tek tür tercih edilmiş olsa da sayısal çokluktan dolayı Alara Han, sadece I. Alaeddin Keykubad'ın inşa ettirdikleriyle sınırlı kalmayıp, diğer Anadolu Selçuklu kervansarayları içerisinde de figüre en çok yer verilen eser olmuştur. Üst kısımları kandil koymak için ince silmelerle üçgen formlu tasarlanan konsolların ön yüzlerine aslan başları işlenmiş, diğer bölümler ise sade bırakılmıştır (Fot. 37-39; Çiz. 12). Konsolların formundan dolayı dikdörtgen hatlarda baş kısımlarına sahip olan aslanlar yassı uzun burunları ve badem gözleriyle Niğde Alaeddin Camii (1223) çörteneindeki aslanla kısmi benzerlik gösterirken, bunlar uygulandığı alan bakımından Anadolu Selçuklu mimarisinde tekrarı olmayan düzenlemelerdendir.

Tuzhisar Sultan Hanı'nda günümüzde çok sayıda figürlü süsleme vardır. Figürler çörtelerde aslan ve avlu ortasındaki köşk mescidin doğu ve güney cephelerindeki kemerlerde ejder olmak üzere iki farklı türdür. Sayısal çoğunluk çörtelerdeki aslan figürleri ile elde edilmiştir. Çörteler, tam anlamıyla olmasa da yekpare taş parçasının şekillendirilmesiyle oluşturulmaları bakımından kısmen heykel niteliğindedir. Tamamı aslan figürlü olan mevcut çörtelerin hepsi onarımlarda yapılmış olup, bunların varlığı şüphelidir. Eski fotoğraflarda, avludaki aslan figürlü çörtenin yerinde daha öncesinde özgün örneğin var olduğu görülürken, dıştakilerin varlığı hakkında bir veriye ulaşılamamıştır. Fotoğraflarda hayli tahrip durumda olan aslan figürlü özgün çörtene, muhtemelen diğerlerinin yapımında örnek alınmış ve o da yerine yenisi yapılarak değiştirilmiştir (Fot. 19-20; Çiz. 6).

Özgün çörteneindeki aslan, ön yüzde yuvarlak hatlı baş kısmında şişkin yanaklı, iri badem gözlü, yassı burunlu ve başının üzerinde sivri küçük kulaklarıyla, yan yüzde de ön ayaklarıyla tasvir edilmiştir (Fot. 21). Başka hanlarda benzer örneğe rastlanmazken, dönemin diğer yapı türleri içerisinde Niğde Alaeddin Camii (1223), Kayseri Huand Hatun Medresesi (1235-40) ve Kayseri Sahibiye Medresesi'nde (1267) farklı üsluplarda çeşitli aslan figürlü çörtene bulunmektedir.

Aksaray Sultan Hanı avlu taç kapısında günümüzde aslan figürleri bulunmazken, kırık durumdaki sütun başlıklarındaki izlerden buraların figürlü süslemeli olduğu anlaşılmaktadır. Aslan (veya insan ?) maskı olduğunu düşündüğümüz figürler, zamanını bilmediğimiz bir dönemde kasti olarak tahrip edilmiştir (Fot. 3-6). Dönem eserleri içerisinde aslan maskı uygulamalarının sağlam örnekleri Eğirdir Han'dan (1237-38) sökülerek, 1301-02 tarihinde inşa edilen Dündar Bey Medresesine taşınan taç kapı ile Kayseri Sahibiye Medresesi (1267) taç kapısı sütun başlıklarında karşımıza çıkmaktadır.

Aksaray Sultan Hanı'nda aslan olması muhtemel örneklerden bir diğeri de avlunun güneydoğusundaki tuvaletin kapı alınlığındadır. Hemen alt kısmındaki taş yüzeyine işlenen ejder tasviri ile sunulan bu figür, tahribat nedeniyle seçilemez durumda olduğu için araştırmacıların gözünden kaçmıştır. Günümüzde kısmen de olsa gövdesinin arka yarısı mevcut olan figür, Anadolu Selçuklu sanatında çeşitli tekrarları olan, sola doğru hareket halinde verilmiş kanatlı aslan özelliklerini taşımaktadır (Fot. 12-13; Çiz. 3).

Aslan, araştırmacılar tarafından kuvvet ve kudret sembolü¹⁷ veya kötülüklerden koruyucu olarak nitelendirilebilirken¹⁸, astral açıdan burç sembolünü de ifade ettiği düşünülmektedir¹⁹. İslami dönemin bazı sanat eserlerinde ise aslan ismi veya unvanı taşıyan Hz. Ali'ye olan sevgiden kaynaklı aslan tasvirlerinin yapıldığı görülmektedir. Kuvvet, cesaret ve kahramanlıklarından dolayı, 'savaşta tekrar veya döne döne saldıran aslan' anlamına gelen "Haydar-ı Kerrar" olarak anılan Hz. Ali'nin bu adı veya unvanı²⁰, Anadolu'da Bektaşiler sayesinde aslana verilen önemin artmasına neden olmuş ve tasvirlerinde yer bulmasına kaynak teşkil etmiştir²¹.

Selçuklularda nazarlık, tılsım, koruyucu unsur, kudret, kuvvet²² veya hükümdarlık sembolü²³ olarak düşünülen, özellikle Sultan I. Alaeddin Keykubad ile özdeşleşen çift başlı kartal figürü, Keykubad'ın inşa ettirdiği kervansarayların hiçbirinde yoktur. Oysaki yerli tüccarların yanı sıra yabancı olanlarında da konakladığı hanlarda, özellikle hükümdarlık sembolü sayılacak bu figürün görülmemesi hayli düşündürücüdür. Onun yerine, belirli bir tasvir düzeninde yansıtılmış olmasalar da hanlarda aslan figürlerinin tercih edilmesi, bu figürlerin de hükümdarlık sembolü olabileceğini düşündürmektedir. M. F. Köprülü, İran şairlerinin anlatımlarında Büyük Selçuklular ve halefleri döneminde türlü türlü bayraklar arasında, üzerinde aslan olan bayrakların bulunduğunu belirtmektedir²⁴. Halefleri sözcüğünden, aslan figürünü hemen her sanat dalında ortaya koyarak, adeta hükümdarlık sembolü gibi kullanan Artuklular²⁵ kastedilmiş olabilirken, bir diğer halefi olan Anadolu Selçukluları için de söylenmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın inşa ettirdiği kervansaraylardaki figürlü süslemeler içerisinde bir diğer tür olan ejder, Aksaray ve Tuzhisar Sultan Hanlarında görülmektedir.

Aksaray Sultan Hanı'ndaki ejder, avlunun güneydoğusundaki tuvaletin kapı alınlığında yer almaktadır. Kanatlı aslan olduğunu düşündüğümüz figürle birlikte ortak bir kompozisyonun parçası gibi sunulan ejder, çift başlı olup, heraldik duruştur. Tahrip edildiği için kanatlı aslan gibi bu figür de bütün değildir (Fot. 10-11; Çiz. 2). Anadolu Selçuklu dönemi eserleri içerisinde gövdeleri geçme yaparak heraldik duruşta verilen ejder örneklerinin sayısı azdır. Cizre Ulu Camii (12. yy) kapı tokmakları ile Konya'da

17 Öney, 1971, 37.

18 Otto Dorn, 1978/1979, 110.

19 Çaycı, 2002, 106.

20 DİA, 1998, 24.

21 Öney, 1988, 39.

22 Öney, 1993, 166; Karpuz, 2009, 29.

23 Çaycı, 2008, 279.

24 Köprülü, 1978, 605.

25 Aslan'ın Artukluların hükümdarlık sembolü olabileceği düşüncesi hakkında bk. Hartner & Ettinghausen, 1964, 166.

Aksinne Mescidi'nin (13. yüzyılın ikinci veya üçüncü çeyreği) alçı mihrabındaki ejderler bu az sayıdaki örnekler arasındadır.

Tuzhisar Sultan Hanı'ndaki ejder figürleri günümüzde sadece avlu ortasındaki köşk mescidin güney ve doğu kemerlerinde yer almaktadır. Ancak, giriş eyvanının avluya bakan tonoz kemeri ve çevresi, her ne kadar günümüzde var olmasa da onarım öncesini yansıtan eski fotoğraflarda görülen izlerden dolayı ejder figürüyle süslendiğini düşündüğümüz bölümlerdedir.

Köşk mescidin güney cephesindeki ejderlerde gövdelerin her iki ucunda da baş bulunur. Kemer kilit taşındaki başlar birbirlerine adeta kükrer, kemer başlangıcındakiler ise gövdeye doğru kıvrılmış durumdadır. Ayaksız ve kanatsız²⁶ gövdeleri kemer hatları boyunca ters-düz "S" hatlarda kıvrılmalar yaparak, yürek şekilleri oluşturmaktadır (Fot. 29-30; Çiz. 8-8). Doğu cephedeki ejderler gövdelerinde ve baş kısımlarında güneydekilerle benzerlik sergilerken, gövde-kuyruk kısımlarında başların olmaması ve kemer kilit taşında başların hemen altında bir bölümü pullu olan gövdelerin birleşik yapımlarıyla diğerlerinden farklı tutulmuştur (Fot. 31-32; Çiz. 10). Tuzhisar Sultan Hanı'ndaki ejder tasvirlerinin en yakın benzerleri I. Alaeddin Keykubad'ın oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in baniliğinde yapıldığı düşünülen Susuz Han'da yer almaktadır. Kapalı bölüm taç kapısının her iki yan nişinin kemerlerine simetrik olarak işlenen Susuz Han ejderleri Tuzhisar Sultan Hanı'nın özellikle güney cephesindeki figürlerle büyük benzerlik içerisindedir. Buradaki ejderler baş kısımları karşılıklı verilmiş, kısa gövdelerinde kanatlı ve ayaklı, devamında uzun kuyruklu yaratıklardır. Tuzhisar Sultan Hanı'nda ortaya konulan gövde yapısı, neredeyse hiç değiştirilmeden Susuz Han ejderlerinin kuyruklarında aynen tekrar edilmiştir. Baş kısımlarında Sultan Hanı'ndakilerle benzerlik görülürken, kanatlı ve ayaklı gövdelerin olması figürlerin kendine has özelliklerde olmasını da sağlamıştır. Ejderler, Tuzhisar Sultan Hanı'nda olduğu gibi birbirlerine kükrer biçimde değil, ortadaki insan başlarını yutacakmış gibi hamle yapar biçimdedir.

Tuzhisar Sultan Hanı'nın giriş eyvanının avluya bakan tonoz kemeri ve çevresi, onarımlardaki uygulamalarla kemer hatlarından itibaren üstte çerçeve oluşturacak biçimde iç-dış bükey (oluklu ve kaval) şeritlerle hareketlendirilmiştir (Fot. 23). Ancak, onarım öncesine ait fotoğraflarda görüldüğü üzere bu bölümdeki düzenleme mevcuttan farklıdır. Fotoğraflardaki izler takip edildiğinde düzenlemenin Bünyan ilçesi sınırları içerisindeki dönemin bir başka eseri Karatay Han'da aynı bölümdeki figürlü süslemeyle benzerlik içerisinde olduğu anlaşılmaktadır (Fot. 24-25). Karatay Han'da sağlam olan bezemede, bahsi geçen bölümlerdeki iç-dış bükey şeritlerin, üstte karşılıklı iki ejder figürünün gövdelerine ait bölümler olduğu görülmektedir. Tuzhisar Sultan Hanı'na ait özgününü yansıtan fotoğraflarda, Karatay Han'da olduğu gibi iç-dış bükey şeritlerin var olmasının yanı sıra, şeritlerin yanlarda düşey ilerlediği bölümlerden kemere doğru dairesel

26 C. Şahin, ejderlerin ayaksız yapılmasını bereketli yağmurlar yağdıran su ejderi veya hazineleri koruyan bekçi, yeraltı ejderi olarak betimlenmiş olabileceğine bağlamıştır. Şahin, 2014, 518.

hatlarda uzanıyor olması²⁷ Tuzhisar Sultan Hanı'nda da bu bölümün ejder figürleriyle şekillendirilmiş olabileceğini düşündürmektedir (Fot. 26-27).

Tarihsel serüveni hakkında çeşitli görüşler bulunan ejder tasvirinin Türk sanatındaki örnekleri 6. yy.dan başlayarak gelişim göstermiştir²⁸. Büyük Selçuklularla birlikte Anadolu topraklarına kadar ulaşan figür, ilk dönem beylikleriyle birlikte Anadolu Selçuklu dönemine ait hemen hemen her sanat dalında çeşitli özelliklerde yaygın olarak tasvir edilmiştir. Kervansaraylar dışında çift olarak sunulan ejder tasvirlerinin en bilindik örnekleri Ani Kalesi'nde (1072-1110) iki farklı burçta, Diyarbakır Kalesi Urfa Kapı'da (1183-1184), Bağdat Tılsım Kapı'da (12-13. yy), Erzurum Emir Saltuk Kümbeti'nde (12. yy.ın ikinci yarısı) ve Konya II. Kılıç Arslan (Alaeddin) Köşkü'ne (12-13. yy) ait alçı kabartmada karşımıza çıkmaktadır.

Genelde astrolojik ve kozmolojik anlamlara sahip olduğu düşünülen ejder figürleri kurguya göre iyi veya kötü yaratıklardır. Ejder veya Ejderha söylemi Farsça olup, Türkler bu yaratığa Evren, Buke, Luu ve Nek gibi çeşitli isimler vermiştir²⁹. Başta Çin olmak üzere Uzakdoğu ülkelerinin mitlerinde adına sıkça rastlanan efsanevi yaratıklardan olan ejder, aynı doğrultuda Orta Asya Türk mitlerinde de önde gelen figürlerdendir. Çin mitolojisiyle paralel olarak, Türklerde su ve bolluk timsali sayılan ejderler hem yağmur bulutlarını hem de su kaynaklarını temsil eden, güzel mevsimlerde kuş gibi göklerde uçan, sonbahardan sonra ise timsah ve su yılanı gibi yerin altına saklanan bir yaratıktır³⁰. Yağmur yağmadığı, kuraklığın başladığı dönemlerde uykuya daldığı, yağmurun yağmasıyla birlikte uykudan uyandığı kabul edilmiştir³¹. Bir başka görüşe göre hayat ağacının koruyucusu ve dünyayı taşıyan yaratıklar arasında gösterilirken, yeraltı tanrılarının ağacını koruması nedeniyle kötülüğün, karanlığın ve cehennemin simgelerinden birisi olduğu düşünülmüştür³². G. Öney, ejderin yaygın kabul gören su ile ilişkisinden bahsederken, ayrıca “Ahenk, hareket, gökyüzü veya kâinat sembolü”, “Karanlık ve kötülükle mücadele sembolü”, “Cauzehar yani gezegen sembolü” ve “On iki hayvanlı Türk- Çin takviminde ejder yılı” gibi başlıklara ayırarak çeşitli anlamlar ifade ettiğini belirtmiştir³³.

Anadolu Selçuklu Sanatında, sevilerek kullanılan figürlerden olan balık, Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın inşa ettirdiği kervansaraylarda sadece Aksaray Sultan Hanı'nda bulunmaktadır. Balıklar, hanın kapalı bölüm taç kapısında diğerlerinden daha geniş tutulan dördüncü silmede, dairesel döngüde üç ve karşılıklı iki balık şeklinde sunulmuştur (Fot. 16-17; Çiz. 4-5). Dönemin kervansarayları içerisinde balık figürünün yer aldığı bir başka

27 Karatay Han'daki dairesel hatlarda ilerleyen şeritler ejderlerin gövdesini oluşturmaktadır.

28 Esin, 1970, 161; Mahir, 1993, 273.

29 Esin, 1970, 161; İnal, 1971, 154; Mahir, 1993, 272.

30 Esin, 1970, 162; Mahir, 1993, 273; Çoruhlu, 2002, 133; Çoruhlu, 2008, 104.

31 Çaycı, 2006, 129.

32 Çoruhlu, 2014, 36.

33 Öney, 1969, 189-192.

eser Çardak Han'dır. Bu yapıda kapalı bölümde orta sahin tonoz kemerlerinin oturduğu ayak başlıklarından birine işlenen balıklar karşılıklı olarak iki adettir. Anadolu'daki erken örnekleri Artuklu sanatında yer bulan balık figürlerine, günümüzde The David Collection'da bulunan üzerinde burç sembollerinin sıralandığı ayna³⁴ ile Cizre'deki Dicle Köprüsü (1164) ayaklarında rastlanmaktadır. Selçuklu eserlerinde ise Keykubadiye Sarayı (1220/26) ve Kubadabad Sarayı (1235) çinilerinin bazılarında³⁵, J. H. Haynes arşivindeki fotoğraflarda görüldüğü üzere 1884 yılında sağlam durumda olan Konya Zindankale'deki kitabenin her iki yanında³⁶, günümüzde İnce Minareli Medrese Taş ve Ahşap Eserler Müzesindeki Konya Kalesine ait mimari parça (1220-1221) gibi çeşitli eserlerde görülebilmektedir.

Araştırmacılar tarafından çeşitli anlamlar içerdiği düşünülen balık hakkında en genel kanı burç sembolü olduğudur³⁷. Bunun yanı sıra çok yumurtlaması nedeniyle bolluk-bereket sembolü³⁸, evli çiftler için üreme ve mutluluk sembolü, ayrıca dünyanın yaradılışının ya da dünyanın sembollerinden biri³⁹ gibi çok çeşitli anlamlarda nitelendirilmektedir. Eski Türk takviminde ise balık ay ismi olarak kullanılmıştır⁴⁰.

Anadolu Selçuklu döneminin ünlü tarih yazarı İbn Bibi'nin anlatımlarında birkaç yerde Balık Burcu'ndan övgü dolu sözlerle bahsetmesi⁴¹, yaşadığı dönemde balık burcunun önemini gösterirken, Aksaray Sultan Hanı'ndaki balıkların sadece burç sembolü olarak yapılmış olabileceğini de güçlendirmektedir.

Sonuç olarak Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın inşa ettirdiği kervansaraylarda aslan, ejder ve balık olmak üzere üç farklı tür figürlü süsleme yapılmıştır. Aksaray Sultan Hanı'nda üç figür birden, Tuzhisar Sultan Han'da aslan ve ejder, Alara Han'da ise sadece aslan figürlerine yer verilmiştir. Aslan, hepsinde ortak figürdür. Aksaray ve Tuzhisar Sultan Hanlarında ortak olan figürlerden bir diğeri de ejderdir. Bu yapılarla birlikte, I. Alaeddin Keykubad döneminde inşa edilen diğer birçok eserde de bahsi geçen her iki figürün sıkça kullanılması, hanlardaki uygulamaların daha çok hükümdarlık alameti niteliğinde yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Aksaray Sultan Hanı'nda yer alan balık ise yeterli veri sunmasa da daha önce de belirttiğimiz üzere Selçuklu döneminin ünlü tarih yazarı İbn Bibi'nin Balık Burcu'ndan övgü dolu sözlerle bahsetmesi nedeniyle muhtemelen Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın burcunu temsilen yapılmıştır.

34 <https://www.davidmus.dk/en/collections/islamic/dynasties/late-abbasids/art/4-1996>

35 Arık, 2000, 152; Arık, 2007, 311, Keykubadiye Sarayı çinilerindeki balık figürleri, Prof. Dr. Ali BAŞ, Prof. Dr. Remzi DURAN ve Dr. Şükrü DURSUN tarafından hazırlanmış "Keykubadiye Sarayı Figürlü Çinileri (2014-2017)" başlıklı, yayın aşamasında olan makalede ele alınmıştır.

36 <https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:12579201>

37 Öney, 1968, 159; Çaycı, 2002, 110; Çoruhlu, 1995, 56.

38 Öney, 1968, 160.

39 Çoruhlu, 1995, 55.

40 Esin, 2001, 106.

41 İbn Bibi, 1996, 256,422.

KAYNAKÇA

- Akok, M. (1969). Kayseri'de Tuzhisarı, Sultanhanı, Köşk Medrese ve Alaca Mescit Diye Tanılan Üç Selçuklu Mimari Eserin Rölvesi. *Türk Arkeoloji Dergisi* (17/2), 5-41.
- Akyurt, Y. (1946-47). *Türk Asar_i Atıkası Binlerine Aid Tarihi Mecmua, Selçukiler ve Tavaif_i Mülük Devri (VII)*. Ankara.
- Arık, R. (2000). *Kubad Abad, Selçuklu Saray ve Çinileri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arık, R. (2007). Anadolu Selçuklu Saraylarında Çini. *Anadolu Toprağının Hazinesi Çini, Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri*. İstanbul: Kale Grubu Kültür Yayınları, 219-398.
- Aslanapa, O. (1984). *Türk Sanatı (II)*. İstanbul: Kervan Yayınları.
- Bayburtluoğlu, Z. (1993). *Anadolu Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Çaycı, A. (2002). *Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Gezegen ve Burç Tasvirleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çaycı, A. (2006). Asya'dan Anadolu'ya Uzanan Serüven: Çark-ı Felek ve Ejder Birlikteliğinin Nadir Bir Konya Örneği. *Sanatta Anadolu-Asya İlişkileri Prof.Dr. Beyhan Karamağaralı'ya Armağan*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 129-136.
- Çaycı, A. (2008). *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Çayırdağ, M. (2001). *Kayseri Tarihi Araştırmaları*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (1995). Türk Sanatında Balık Figürlerinin Sembolizmi. *Türk Dünyası Tarih Dergisi* (99), 53-60.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Çoruhlu, Y. (2008). Türk Sanatında Ejder Öldürme Sahnelerinin Sembolizmi. *Av ve Avcılık Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 103-130.
- Çoruhlu, Y. (2014). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*. Konya: Kömen Yayınları.
- DİA (1998). Haydar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C.17, 24)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Dursun, Ş. (2016). *Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Süsleme*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Durukan, A. (2007). Aksaray Sultan Hanı. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 141-159.

- Erdmann, K. (1961). *Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhunderts (1)*. Berlin: Verlag Gebr. Mann.
- Erdmann, K. ve Erdmann, H. (1976). *Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhunderts (2-3)*, Berlin: Verlag Gebr. Mann.
- Esin, E. (1970). Evren, Selçuklu San'atı Evren Tasvîrinin Türk İkonografisinde Menşe'leri. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi (I)*, 161-182.
- Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Gabriel, A. (1931). *Monuments Turcs d'Anatolie Kayseri-Niğde*. Paris: E. de Boccard, Éditeur.
- Gürdal, M. (1986). Alanya Selçuklu Hanları. *Antalya I. Selçuklu Eserleri Semineri 22-23 Mayıs 1986*. Antalya: ABC Ajansı, 49-54.
- Hartner, W. & Ettinghausen, R. (1964). The Conquering Lion. the Life Cycle of a Symbol. *Oriens (17)*, 161-171.
- İbn Bibi (el-Hüseyin B. Muhammed B. Ali el-Ca'feri er-Rugadi) (1996). *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name) (I)*, (M. Öztürk Çev.) Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnal, G. (1971). Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Evresi İçindeki Yeri. *Sanat Tarihi Yıllığı 1970-1971 (IV)*, 153-181.
- Karpuz, H. (2009). Anadolu Selçuklu Yapılarında Çift Başlı Kartal. *Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygarlığı Sempozyumu 7-8 Ekim 2008*. Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları, 25-31.
- Köprülü, M. F. (1978). Arslan. *İslâm Ansiklopedisi (C.1, 598-609)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Lloyd, S. ve Rice, D. S. (1989). *Alanya ('Alā'ıyya)*. (N. Sinemoğlu Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mahir, B. (1993). Osmanlı Saz Üslubu Resimlerinde Ejder İkonografisi. *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar: Güner İnal'a Armağan*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 271-294.
- Otto Dorn, K. (1978/79). Figural Stone Reliefs on Seljuk Sacred Architecture in Anatolia. *Kunst des Oriens (12/1-2)*, 103-149.
- Öney, G. (1968). Anadolu Selçuk Sanatında Balık Figürü. *Sanat Tarihi Yıllığı 1966-1968 (II)*, 142-159.
- Öney, G. (1969). Anadolu Selçuk Sanatında Ejder Figürleri. *Belleten (XXXIII/130)*, 171-192.
- Öney, G. (1971). Anadolu Selçuk Mimarisinde Arslan Figürü. *Anadolu (Anatolia) (13)*, 1-41.

- Öney, G. (1988). *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öney, G. (1993). Anadolu Selçuk Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal. *Malazgirt Armağanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 139-172.
- Özbek, Y. (2007). Tuzhisar Sultan Hanı. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 175-193.
- Özergin, M. K. (1959). *Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu Yolları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Özergin, M. K. (1965). Anadolu Selçuklu Kervansarayları. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi (15/20)*, 141-170.
- Parla, C. (1997). *I. Alâeddin Keykubad Dönemi Yapılarında Biçim ve Estetik*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sümer, F. (1985). *Yabanlu Pazarı, Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Şahin, C. (2014). İpek Yolu'nun Türk Sanatına Etkisi: Kervansaraylardaki Süsleme Motiflerine Yansımalar. *İpek Yolu'nda Türk Kültür Mirası*. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 510-525.
- Turan, O. (1969). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Tükel, A. (1969). Alara Han'ın Tanıtılması ve Değerlendirilmesi. *Belleten (XXXIII/132)*, 429-459.
- Tükel Yavuz, A. (1976). Anadolu'da Eşodaklı Selçuklu Hanları. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi (2/2)*, 187-204.
- Uyumaz, E. (2003). *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünal, R. H. (1982). *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taç Kapılar*. İzmir: Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Yardım, A. (2002). *Alanya Kitâbeleri (Tespît, Tescil, Tasnif ve Değerlendirme)*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- <https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:12579201> (Erişim Tarihi 24.05.2019)
- <https://www.davidmus.dk/en/collections/islamic/dynasties/late-abbasids/art/4-1996> (Erişim Tarihi 13.06.2019)

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Sanat Tarihi Dergisi

ISSN 1300-5707

Cilt: XXVIII, Sayı: 2 Ekim 2019

Ege University, Faculty of Letters

Journal of Art History

e-ISSN 2636-8064

Volume: XXVIII, Issue: 2 October 2019

İnternet Sayfası (Acık Erisim)

Internet Page (Open Access)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

Clarivate
Analytics
ESCI
Emerging Sources Citation Index

ULAKBİM
TR DİZİN

DOAJ

Crossref

EBSCO

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Academic
Resource
Index
ResearchBID

SÖBIAD